

**XIX међународни научни скуп «Правнички дани –
Проф. др Славко Царић»
„ПРАВО, НАУКА И ДРУШТВО – АКТУЕЛНА
ПИТАЊА И ПЕРСПЕКТИВЕ”**

**XIX international scientific meeting „Legal days –
Prof. Slavko Carić, PhD”
„LAW, SCIENCE AND SOCIETY – THE CURRENT
ISSUES AND PERSPECTIVES”**

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
The University of Business Academy in Novi Sad
The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Нови Сад, 23. септембар 2022.

Зборник радова са XIX међународног научног скупа

„Правнички дани – Проф. др Славко Царић“
„ПРАВО, НАУКА И ДРУШТВО – АКТУЕЛНА ПИТАЊА И ПЕРСПЕКТИВЕ“

23. септембар 2022. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Гери Кароља бр. 1, телефон: 021/ 400 - 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Рецензенти:

Др Мирко Кулић **Др Гордана Бејатовић,**
редовни професор ванредни професор

Др Милан Почуча **Др Јелена Стојшић Даветић,**
редовни професор ванредни професор

Др Владимир Козар **Др Сања Шкорић,**
редовни професор ванредни професор

Др Милош Марковић **Др Маријана Младенов,**
редовни професор ванредни професор

Др Јелена Матијашевић **Др Срђан Дамњановић**
редовни професор ванредни професор

Др Предраг Мирковић **Др Марко Станковић,**
ванредни професор доцент

Др Дарко Голић **Др Маја Суботин**
ванредни професор доцент

Др Јоко Драгојловић
ванредни професор

За издавача:

Др Мирко Кулић, редовни професор

Уредник:

Др Милан Почуча, редовни професор

Штампа:

НС Мала књига плус, Нови Сад

Тираж: 150

ISBN 978-86-86121-21-6

Научни одбор:

ПРОФ. ДР МИЛАН ПОЧУЧА - председник Научног одбора

Продекан за науку, квалитет и развој и шеф Грађанскоправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРКО ЦАРИЋ

Ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ЦАРИЋ

Председник Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИРКО КУЛИЋ

Декан Правног факултета за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ДУКИЋ МИЈАТОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе Универзитет Привредна академија у Новом Саду и ванредни професор Факултета техничких наука Универзитета у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ

Продекан за наставу и ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА МЛАДЕНОВ

Продекан за међународну сарадњу и ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЗОРАН ПАВЛОВИЋ

Шеф Кривичноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДАРКО ГОЛИЋ

Шеф Теоријске и јавноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР КОЗАР

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР САЊА ШКОРИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДУШАНКА ЂУРЂЕВ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЦАТИЕВ

Шеф катедре Кривичноправних наука Руске академије за адвокатуру и нотаријат | Руска Федерација

АКАДЕМИК ДР НЕДЕЉКО СТАНКОВИЋ

Европски универзитет Брчко дистрикт и Ректор Европског универзитета „Kallos” Тузла и | Босна и Херцеговина

АКАДЕМИК ДР БРАНКО ВУЧКОВИЋ, ЕМЕРИТУС

Универзитет „Адриатик“ – Бар, Факултет за пословну економију и право | Република Црна Гора

АКАДЕМИК ДР ВЕСНА ВУЧКОВИЋ

Судија, в.д. председника Врховног суда Црне Горе, Универзитет „Адриатик“ – Бар, Факултет за медитеранске пословне студије, Тиват | Република Црна Гора

PROF. DR DR. WOLFGANG ROHRBACH

Akademik Evropske akademije nauka u Salzburgu | Austrija

PROF. DR VANO TSERTSVADZE

Georgian Institute of Public Affairs | Gruzija

PROF. DR. AMER FAKHOURY

Dean College of Law American University in the Emirates | Ujedinjeni Arapski Emirati

ПРОФ. ДР РУДИКА ГМАЈНИЋ

Професор на Медицинском факултету у Осијеку и члан Хрватске академије медицинских наука | Република Хрватска

ДОЦ. ДР ЈАН ЈАНАЋ

Доцент на Факултету за менаџмент, Универзитет Коменски Братислава | Република Словачка

ДОЦ. ДР БРАНИСЛАВ ДУДИЋ

Доцент на Факултету за менаџмент, Универзитет Коменски Братислава | Република Словачка

ПРОФ. ДР НЕЂО ДАНИЛОВИЋ

Редован професор Универзитет Никола Тесла у Београду и председник међународног удружења методолога друштвених наука у Београду | Република Србија

ПРОФ. ДР АЛБИНА ФАЗЛОВИЋ

Ванредни професор Европском универзитету Брчко дистрикт на Европском универзитету „Kallos” Тузла | Босна и Херцеговина

ПРОФ. ДР ЗОРАН ФИЛИПОВСКИ

Проректор за међународну сарадњу, Интернационални „Vision” Универзитет | Северна Македонија

PROF. DR ALEXIOS PANAGOPOULOS

University Neapolis Paphos Cyprus, master studys in public law and administration | Republika Kipar

ПРОФ. ДР НЕБОЈША ШАРКИЋ

Декан Правног факултета, Универзитета Унион у Београду | Република Србија

ДР МИШО ЂУРКОВИЋ

Научни саветник, Директор Института за Европске студије у Београду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЧЛОВИЋ

Директор Института за упоредно право у Београду | Република Србија

ПРОФ. ДР БОГДАН ВУКОСАВЉЕВИЋ

European Research Institute for Strategic Studies | Словенија

ПРОФ. ДР МИЛОШ МАРКОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

Др Борислав Бојић, ванредни професор
 Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
 Универзитет Привредна академија у Новом Саду
 e-mail: kruzerns@hotmail.com

ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛ У КЛИЈЕНТЕЛИСТИЧКИМ ДРЖАВАМА – СПРЕГА ДРЖАВЕ И КЛИЈЕНТЕЛИСТИЧКИХ КОМПАНИЈА

Апстракт:

У клијентелистичким државама, какве моју биши нпр. државе у транзицији иде поштенни односи државе и привреде нису још заживели после социјализма, када је држава била до-словно и једини наручилац полова, забележена је појава „клијентелизма“, односно односа између државе и компанија-клијената које су „десна рука“ државе за извршење многих по-лова од јавног значаја. Ово није случај само у транзиционим државама, већ и у државама које имају дуго демократску традицију, али популистичке елите, или постоје, имају вла-стодрице спремно на овакве појаве. Ту су такође, државе Треће света које никада нису ни израдиле независни државни апарат и независно судство. Свима је заједничко да је држава велики наручилац полова и послодавац и располаже огромним средствима. Уместо да се та средства расподеле на поштено формираним џендерима, џишом најбоље поноде, дешава се да се или полови деле „пријатељским“, тј. клијентелистичким фирмама без џендера (уз „повизију“ коју преда властитој државнику који је помогао добијање пола), или су џендери формиранни тако да на њима може поћи само једна фирма, она за коју је џендер и рас-писан и слично. Ова појава се често поперше од стране грађана будући да често доноси видљиве резултате, али је вид привредног криминала, корупције и незаконитој доаћења. Огромне количине новца пореских обвезника из буџета „цуре“ кроз нелегалне канале и у су-штини, ометајући развој државе, ометајући клијентелске фирме и поштинчаре.

Кључне речи: клијентелистичке државе, клијентелизам, џендер, буџет, привредни кри-минал

УВОД

Привредни криминал настаје из многих извора, а један од темељних и неухватљивих извора привредног криминала је политички клијентелизам, који је тежак за процеуирање будући да је већина ствари које се десе унутар трансакција специфичних „стејкхолдера“, заправо, извршена по закону. Политички клијентелизам је, по дефиницији, незванична раз-мена услуга, у којој носиоци политичких функција регулишу давање бенефиција, добијених путем своје јавне функције или контаката у вези са њом, у замену за изборну подршку. Реч је о неформалним односима моћи који се заснивају на размени услуга између појединаца или група који нису на једнаким јавним позицијама.

Овај термин потиче из старог Рима, где се односи на ситуацију у којој је плебејац био под патронатом патриција, који се за одређене услуге од стране плебејца-клијента обавезао да штити његов живот и интересе и тако постаје његов патрон. Такав је најједноставнији облик клијентелизма, који преовлађује у малим срединама и примитивнијим друштвима. У њему, особа са вишим статусом (патрон) користи своју моћ и ресурсе да заштити и користи не-

коме са нижим друштвеним статусом (клијент). Клијент, заузврат, одговара тако што нуди своју подршку и услуге покровитељу¹⁾.

Поседно је клијентелизам, мада не њод њим именом, био засћуиљен у Сћаром Риму у време царева. Владавине Јулија Цезара (49–44. п.н.е.) и Тиберија (14–16. н.е.) окарактерисане су као примери широко распрострањеног клијентелизма. Током 1500-их, француски политички теоретичар Етјен де Ла Боети није користио термин клијентелизам, већ је описао праксу царева који су користили поклоне јавности да би стекли лојалност од оних који су били жељни да прихвате оно што је представљало мито²⁾.

Политиколози Кас Муде и Кристобал Ровира Калтвасер проучавали су клијентелизам и његове погубне учинке на развој друштава и економију. Они дефинишу клијентелизам као „поседан начин размене између група бирача и политичара, захваљујући коме бирачи добијају добра (директна плаћања или привилеговани приступ запошљавању, добрима и услугама, на пример) под условом да подржавају шефа или партију³⁾”. Постоје и раније дефинисани аспекти политиког клијентелизма које су претходних деценија описали политиколози као што су Гиљермо О`Донел, Хавијер Аујеро и Мигел Трота, али они иду у истом смеру.

Покровитељи су обично владари или законодавци; посредници, део особља министарстава, општина или законодавних тела. То је још једна карактеристика клијентелизма: он се спроводи из бирократске структуре или државног јавног апарата⁴⁾. Према утицајној дефиницији Хавијера Аујера, клијентелизам „[зависи] од треће стране, и од ње зависи његов опстанак (овде се мисли на политичког покровитеља, којег представља одређени политичар или државна структура). Материјални подстицаји неопходни за развој односа долазе споља и производ су специфичног односа снага између посредника и спољнополитичког покровитеља⁵⁾”.

Постоје различита тумачења концепта клијентелизма: „постао је вишеструк у својој аналитичкој димензији, с обзиром на различите начине размишљања о њему⁶⁾”, толико да је у скупу аналитичких алтернатива је повезан са просуђивањем вредности, карактеристикама, размењеним добрима, па чак су и ставови актера укључених у поменути однос укључени у клијентелизам. На њега се гледа као на полисемички појам коме је дато концептуална растегљивост, а на другим местима се квалификује као радикалан и дифузан, због чега је неопходно вредновати концепт из упоредне перспективе и бити ригорозан са концептуалним оквирима.

Било како било с теоретске стране, са практичне стране, у систему клијентелизма, моћ над одлукама административног апарата државе користи се за стицање приватне користи; послодавац — било да је директно званичник или друга особа која има довољно моћи да утиче на званичнике — доноси одлуке које иду у прилог његовим клијентима и које се надокнађују одржавањем власти укљученог званичника или његовог окружења. Однос се

1) Roniger, L.; Briquet, J.-L.; Sawicki, F.; Auyero, J.; Piattoni, S. (2004). „Political Clientelism, Democracy, and Market Economy”. *Comparative Politics*. 36 (3): 353–375.

2) De La Boétie, É. (1553). *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*, New York: Free Life

3) Mudde, C, Rovira Kaltwasser, C. (2019). *Populismo. Una breve introducción* Madrid: Alianza Editorial

4) Trotta, M. E. V. (2003). *Las metamorfosis del clientelismo político. Contribución para el análisis institucional*. Buenos Aires: Espacio

5) Auyero, J. (1997). *Favores por Votos*. Buenos Aires: Losada

6) Vommaro G, Combes, H. (2016), *El clientelismo político: Desde 1950 hasta nuestros días*, Editorial Siglo XXI, Buenos Aires, Argentina

може ојачати претњом да ће се искористити исти капацитет доношења одлука да се нашкоди онима који не сарађују са системом.

У том погледу, уобичајени однос између главних комерцијалних и приватних медија и компанија (страна) и главних партија (странака) блиских било ком од најважнијих органа моћи је парадигматичан, што је феномен посебно карактеристичан за системе са снажном консолидацијом (фактички једнопартијски системи, као у Русији, Белорусији, Казахстану, Турској, Мађарској, Србији итд.) или преовлађујућим двопартијским ситуацијама.

Генерално, клијентелистички системи се јављају тамо где потреба за брзом интеграцијом великог броја учесника у политички систем без организационе традиције доводи до развоја неформалних система посредовања између деловања државе и потреба заједница. Као резултат, постоји јасна спрега привреде и власти, партократија влада, тендери, ма колико били на први поглед оруђе фер тржишне утакмице, постају тек маска за арбитрарно и клијентелистичко додељивање послова подобнима, и на тај начин, спречава се поштена тржишна утакмица.

КЛИЈЕНТЕЛИЗАМ У ПРЕДРАТНОЈ СРБИЈИ

Србија је посебно плодно тле за клијентелизам, будући да је, како је и сам покојни премијер Ђинђић наводио, преовлађујућа народна идеја државе блиска идеји земљорадничке задруге, и веома је битна „једнакост малих поседа”. Прва парадигма говори да је грађанима Србије, макар преовлађујуће грађанима Централне Србије код којих хабсбуршки систем никада није заживео (спорно је и колико је Аустрија, односно Аустро-Угарска била одмакла у правцу држава са развијеном протестантском радном и политичком етиком), блиска идеја да постоји један центар моћи, један сеоски кмет/кнез, који расподељује богатство према заслугама и блискости (ова парадигма нам објашњава мали ступањ дунта и отпора клијентелизму у Србији и дуговечне власти ауторитарних лидера). Друга парадигма говори о томе да је опасно издвајати се великим богатством – јер није отпор према клијентелизму као појави, него према приватном богатству пресудан у дунту - те је ово на неки бизаран локалан начин, пандан америчком „*checks and balances*”.

Један од екклантанних примера клијентелизма десило се непосредно пре Другог Светског рата. О томе је писао британски историчар Ричард Кремптон, који је посебно проучавао софистицирани политички клијентелизам повезан са привредним криминалом у влади Милана Стојадиновића, једног од најпопуларнијих премијера Краљевине Југославије. Он наводи да је основа Стојадиновићеве моћи почивала на „политичком послу” и корупцији, јер је ЈРЗ (Југословенска радикална заједница) функционисала више као патронажна машина оног типа који је веома уобичајен на Балкану, а не као фашистички масовни покрет који је Стојадиновић намеравао да ископира⁷⁾. Заправо, и за фашизам и за нацизам је потребна одређена идеологија народа која је била неопходна, а српски народ ју није имао, већ је нагињао ономе што му је природно више лежало.

Клијентелизам је веома близак етатизму, јер без њега не може да функционише. „Велика држава” може да додељује послове и расподељује богатство, док „мала држава” не може, и у њој је све подређено личној иницијативи (САД као најбољи пример, али и остале англосаксонске капиталистичке ливбералне демократије јест добри примери). Међуратну Југославију карактерисао је управо поменути етатистички економски систем у коме је држава играла веома велику улогу у економији⁸⁾. Југословенска држава је поседовала све или већину желе-

⁷⁾ *Crampton, R. (1997). Eastern Europe in the Twentieth Century and After. London: Routledge*

⁸⁾ *Ibid*

зница, пристаништа, рудника, железара, шума, млинова, болница, банака, издавачких кућа, хотела, позоришта и опера у земљи, а држава је имала монопол над производњом, дистрибуцијом. и продаја шибца, соли, папира за цигарете, дувана и керозина⁹⁾.

Како су послови у јавном сектору били знатно боље плаћени него у приватном, а било је више могућности за корупцију, с којом је клијентелизам нерасплетиво повезан, постојала је велика конкуренција за послове у јавном сектору, посебно у земљи тако сиромашној као што је Југославија, што значи да је било ко које био близак естаблишменту на власти у Београду могао да добије велику подршку тако што би управљао „клијентелистичким стројем” који би давао послове у јавном сектору у замену за гласове¹⁰⁾.

Свака власт у међуратној Југославији користила је моћ покровитељства да награди своје присталице пословима у јавном сектору и казни своје непријатеље ускраћивањем могућности да раде у јавном сектору. Стојадиновић је, као и његови претходници, створио патронажну машину као основу своје моћи при чему су чланови ЈРЗ награђивани запошљавањем у јавном сектору, пословима на тендерима и слично¹¹⁾. Као што ћемо у даљем тексту видети, ова „патронажна машина” даће диригујући тон каснијим, транзиционим кретањима у бившој Југославији, а нарочито у некадашњим „српским крајевима” Краљевине Југославије: данас Република Србија, Република Српска, Црна Гора и Северна Македонија, и бошњачки део Федерације БиХ, иако се из суђења Иви Санадеру може видети да је цела регија „заражена” овим вирусом.

КЛИЈЕНТЕЛИЗАМ У САВРЕМЕНИМ ДРУШТВИМА

У савременом друштву клијентелистички односи су сложенији. Клијентелизам почиње да се схвата као дистрибуција добара и услуга, послова за следбенике у замену за политичку подршку. Постоје традиционални и нови клијентелизам. У традиционалном клијентелизму, односи покровитељ-клијент су хоризонтални и засновани на личном утицају и наклоности. У њему су покровитељи истакнуте личности које се уздају у свој престиж, а клијент показује своју посвећеност и захвалност.

Нови клијентелизам укључује организације, однос покровитељ-клијент је вертикални, а користи су материјалне. Покровитељ контролише политичку организацију и користи јавна средства, као што су послови, социјална давања, пензије, итд., у корист клијената, а то могу бити организације типа професионалних удружења или етничких мањина које држава на услуге одговара политичким подршку и гласање у корист покровитеља.

Ресурси које размењују покровитељи и дају их својим клијентима углавном потичу од државе, а то је и сфера деловања покровитеља и посредника; на њој се заснива савремени клијентелизам који постаје варијанта приватизације јавности. У томе је његов смисао погубан.

КЛИЈЕНТЕЛИЗАМ И ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛ У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ

Латинска Америка је, после столећа шпанске колонијалне власти, доживела серију ратова за независност почетком 19. века, али то није значајно поправило положај обесправљених маса, јер су уместо негдашње аристократије, места можи заузели револуционари, неуки војници и лидери новоформираних псеудодемократских мартија, које су биле подржаване од стране САД, иако САД никада није исказивала жељу за истинском демократском природом ових држава, већ само за контролу и ресурсе.

⁹⁾ Ibid

¹⁰⁾ Ibid

¹¹⁾ Ibid

Један од најновијих и веома проучаваних примера, као један од најусавршенијих облика клијентелизма је перонизам, односно власт аргентинског председника Хуана Перона после Другог Светског рата. О томе је нашироко писала Сузан Стоукс. Њено истраживање клијентелизма у Аргентини претпостављало је да је Перонистичка партија пружала финансијску подршку будућим бирачима у случају да желе да „уновче”, односно да приодају своје гласове – трампе их у замену за материјалну добит. Претпостављало се да су перонисти циљали бираче умерено супротстављене странци јер се сматрало да их је лако убедити да промене страну уз минимални трошак странке¹²). Нешто слично видимо и данас у политичком пејзажу Србије.

Стоукс је детаљно анализирила потребу Перонистичке партије да може да прати своју „клијентелу” на гласању, упркос систему тајног гласања. Аргумент Стоуксове је био да потенцијал за куповину гласова зависи од тачности са којом покровитељска партија, перонисти у случају Аргентине, може да прати гласове¹³). Она користи доказе да покаже да свеукупно мање заједнице нуде мање анонимности, што корисницима олакшава да сазнају ко се обавезао да ће их подржати.

Дакле, Стоуксова је закључила да је то један од разлога што је куповина гласова чешћа у релативно малим срединама. Други разлог је тај што су мање заједнице генерално сиромашније. Штавише, мање заједнице, које су генерално сиромашније и имају већу потребу за ресурсима, су привлачнија мета. Нихтерово истраживање промовисало је једноставнију хипотезу за аргентински изборни циклус: доказати да перонисти купују искључиво подршку излазности бирача, а не све њихове гласове¹⁴). Он је одбацио аргументе Стоуксове о покровитељима који шпијунирају мање и сиромашније заједнице и уместо тога рекао да су перонисти у почетку циљали на гласове за које се претпоставља да су њихове снажне присталице. У том случају, покровитељи би били прилично сигурни да су добили глас од особе која од њих прима бенефите¹⁵).

У сваком случају, од ове једноставне идеологије «куповине гласова» лако се прелази на давање јавних изјављивања приватним лицима која су већ подржала Перонистичку странку, и која се обавезују да ће јавно подржавати странку и финансирају је. Све ово, као и у случају Милана Стојадиновића, доноси масовну популарност власти док још има оштрих мајоритарних резултата, односно, док још се животињи стандард побољшава, што популарности генерално оштрава враћа, али их и најло заштрава у случају економских проблема. За ово је доказ то што је перонистичка идеја и 80 година касније веома популарна у Аргентини и враћа се свако мало на изборима на власти. Сличне се појаве дешавају у скоро свим државама Латинске Америке.

КЛИЈЕНТЕЛИЗАМ, КОРУПЦИЈА И ПРИВРЕДНИ КРИМИНАЛ У АФРИЦИ

Африка је прошла пут којим је прошла и Латинска Америка, али са неких 150 година заостатка, но резултати су исти или још гори. Изобличење вишепартијског система и реформи јужно од Сахаре, умножавање државних удара и рестаурација ауторитаризма, криминализација државе и све чешће прибегавање рату за освајање власти, чини се да

¹²) Stokes, S. C. (August 2005). „Perverse Accountability: A Formal Model of Machine Politics with Evidence from Argentina”. *American Political Science Review*. 99 (3): 315–325

¹³) Ibid

¹⁴) Nichter, S (2008). „Vote Buying or Turnout Buying? Machine Politics and the Secret Ballot”. *American Political Science Review*. 102 (1): 19–31

¹⁵) Ibid

су дефинитивно сломили демократска нада коју је почетком деведесетих пробудио талас националних конференција и први плурални избори. Све се обило о масовну појаву клијентелизма који је управо следио стопе клијентелизма у бившим социјалистичким земљама Европе, попут СССР или Југославије, на које су се и афричке земље угледале у свом развоју. Сама појава клијентелизма у свим државама које су напустиле концепт социјализма говори нам да клијентелизам није атавистичка особина неразвијених друштва већ политичка константа¹⁶⁾.

Уз неколико изузетака, транзициони процеси су пропали или нису довели до очекиваних промена: до обнове елита није дошло и политичке праксе нису модификоване. У неколико случајева, бивше аутократе су успеле или да остану на власти или да се врате путем гласачке кутије или уз помоћ оружја. А када су нови тимови преузели узде, преусмерили су разбојништво претходних режима, остављајући утисак да се демократска транзиција свела на „козметичке“ трансформације које су замаскирале континуитет „политике матрице“ коју је Жан Франсоа Бајар (1989) идентификовао као централну матрицу постколонијалне државе у Африци.

У Африци, председници остају на власти десетинама година, неки од њих су веомна стари – неке наслеђују деца или рођаци, а послови државе иду или припадницима странке, ужег круга, или пак, припадницима истог народа или племена, науштрб других народа и племена у државама где су границе повучене потпуно арбитрарно преко етничких територија. Све ово чини Африку веома нестабилним континентом, који тек у последње време Кина покушава да пацификује масовних улагањима, јер је познато да није могуће остварити стабилност и имунитет на побуне и велике преокрете уколико не постоји стабилно лично и јавно богатство.

ПРИМЕРИ ИЗ САВРЕМЕНЕ ИСТОЧНОЕВРОПСКЕ ПРАКСЕ

Већ су славни примери из Русије који су се дешавали у време власти Бориса Јељцина, са приватизацијама повезаних лица, које су куповале огромне комплексе за веома мали или никакав новац, или су чак узимале од повезаних банака огромне зајмове без гаранције којима су куповале велике индустријске гиганте. У Украјини су се појавили још моћнији регионални олигарси који и данас кроје политику ове земље, док су у каснијом Путиновој Русији, Лукашенковој Белорусији, Назарбајевљевом Казахстану, Алијевљевом Азербејџану итд. олигарси морали доћи у класичан однос подређеност и партнерства према власти која је имала много већу моћ.

Намештање тендера

У источној Европи је приметно да је клијентелизам узео маха и да се тендери тако кроје да би одговарали оном судеонику тендера који је предвиђен да победи. Пример за кројење тендера је првобитно истраживање тржишта где се, нпр. види да ниједна грађевинска фирма нема истовремено 20 година искуства и више од неког прописаног броја радника или нивоа капитала, осим једне. Летвица се диже таман толико да само циљана фирма може да је прескочи само циљана компанија за коју је посао на тендеру и предвиђен. Наравно, компанија је повезана са владајућим гарнитуром и ганатује финансирање странке и подршку у замену за добијање посла.

¹⁶⁾ Rubio, R. (2003). No hay paraísos sino los perdidos: historia de una red clientelista en Bogotá. Bogotá, D. C.: Universidad Nacional de Colombia

Давање послова без тендера

Други популаран поступак је давање послова без икаквог тендера, под кринком хитности или немогућности да се нађу кредити или извршиоци посла. У том случају се једноставним договором лицем у лице специфицирају услови извршења посла уз класичну размену подршке за посао.

Инвеститорски урбанизам

Горући проблем у многим градовима источне Европе је инвеститорски урбанизам. Неки од примера укључују:

- » Мењање урбанистичких планова на захтева повезаног инвеститора (улице, парцеле, спратност и сл.)
- » Куповина запуштених парцела у граду и пренамена из нпр. индустријског у грађевинско земљиште
- » Скидање заштите са заштићених објеката, њихово рушење и градња сасвим нових објеката
- » Остављање заштићених објеката да се сами уруђе, и поновно њихово рушење и градња сасвим нових објеката

Обично се као инвеститори појављују повезана лица, особе са родбинским или пословним или пријатељским/страначким везама са државним или општинским властима, те је стога пут ка завршетку послова обављен. Све је по закону, али не и по моралу, и веома често је недоказиво.

ЗАКЉУЧАК

Клијентелизам има генерално негативне последице на демократију и власт и има неизвесније последице на економију. Однос одговорности у демократији у којој бирачи сматрају да су изабрани званичници одговорни за своје поступке, поткопан је клијентелизмом. То је зато што клијентелизам чини гласове условљеним поклонима клијентима, а не учинком изабраних званичника на функцији. Клијентелизам такође деградира демократске институције као што су тајно гласање и административни надзор. Такви фактори и слабе демократске институције и негативно утичу на ефикасност власти¹⁷⁾.

Корупција и перцепција корупције су такође утврђени као снажно повезани са клијентелистичким системима из више разлога. Један је да се покровитељи често појављују изнад закона у многим клијентелистичким системима. Њих је тешко додирнути и процесуирати, а често гласачи то и не желе, јер су се или навикли на ауторитарни систем клијентелизма у замену за стандард, или су као у Србији, ментално тако „склопљени“ да им је појам власти и државе – земљорадничка задруга са врховним и свемоћним сеоским кнезом, који мудро расподељује богатство најзаслужнијима. Бетјкорова и Јустесен тврде у својој студији из 2021. да су гласачи у клијентелистичким системима мање вољни да на изборима кажњавају корумпиране *полийичаре*¹⁸⁾.

У шом смислу, друштво постоје „обољено“, јер грађани почињу да смањрају да је шад систем нормалан, и да он омоћује јасније најредовање ка боћайшвиу и блајосћању од ха-

¹⁷⁾ Hicken, A. (June 2011). „Clientelism”. *Annual Review of Political Science*. 14: 289–310

¹⁸⁾ Bøttkjer, L; Justesen, M. K. (2021). „Why Do Voters Support Corrupt Politicians? Experimental Evidence from South Africa”. *The Journal of Politics*. 83 (2): 788–793

оїичної демокїрайїскої и либералної система, їе нема ни намере да се он мења, а често су їрађани и їоносни на своју „кулїурну различїїосї”.

Све ово нас доводи до закључка да, иако је клијентїелизам, када се їојављује без коруїције, їрактїично їешко кажњив, а када се їојави заједно са кїруїцијом, їредсїавља їример чїсїїої економскої криминала, броба їроїив њеїа јесїе заиосїїа їешка и мучна, а їрађани су често чак и у сїању да їодрже клијентїелисїичке, їа чїак и оїворено коруїїивне режїме, јер они „доносе резулїїаїе”. Па иїак, када се сїусїїимо на микро-ниво, као шїїо можемо да видимо їо їїїїању инвесїїїорскої урбанизма у їрадовима, їа и у Срдији, клијентїелизам їоказује своје ружно лице у оїлегалу и їешко їа је не видеїїи и їїнорисаїїи.

Borislav Bojić, PhD, Associate Professor
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
University Business Academy in Novi Sad

ECONOMIC CRIME IN CLIENTELISTIC COUNTRIES – THE COUPLING OF STATE AND ITS CLIENT COMPANIES

Abstract:

In clientelistic states, such as e.g. countries in transition where honest relations between the state and the economy have not yet taken root after Socialism, when the state was literally the only client, the emergence of „clientelism”, ie the relationship between the state and client companies that are the „right hand” of the state affairs of public importance. This is not only the case in transition countries, but also in countries that have a long democratic tradition, but populist elites, or simply, have rulers ready for such moves. There are also Third World countries that have never built an independent state apparatus and an independent judiciary. What they all have in common is that the state is a big client and employer and has huge funds at its disposal. Instead of distributing these funds in fairly formatted tenders, through the best offer, it happens that either jobs are divided „friendly”, ie. clientelistic companies without a tender (with a „commission” to be returned to the statesman who helped get the job), or tenders are formatted so that only one company can pass, the one for which the tender was announced and the like. This phenomenon is often tolerated by citizens as it often brings visible results, but it is a form of economic crime, corruption and illicit enrichment. Huge amounts of taxpayers’ money „leak” from the state budget through illegal channels and, in essence, enrich the development of the state, enriching client companies and politicians.

Keywords: *clientelistic states, clientelism, tender, budget, economic crime*

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Auyero, J. (1997). Favores por Votos. Buenos Aires: Losada.
2. Bøttkjær, L; Justesen, M. K. (2021). „Why Do Voters Support Corrupt Politicians? Experimental Evidence from South Africa”. *The Journal of Politics*. 83 (2): 788–793.
3. Crampton, R. (1997). Eastern Europe in the Twentieth Century and After. London: Routledge.
4. De La Boétie, É. (1553). The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude, New York: Free Life
5. Hicken, A. (June 2011). „Clientelism”. *Annual Review of Political Science*. 14: 289–310.
6. Mudde, C, Rovira Kaltwasser, C. (2019). Populismo. Una breve introducción Madrid: Alianza Editorial.

7. Nichter, S (2008). „Vote Buying or Turnout Buying? Machine Politics and the Secret Ballot”. *American Political Science Review*. 102 (1): 19–31.
8. O’Donnell, G. (1997). *Contrapuntos. Ensayos escogidos sobre autoritarismo y democratización*. Buenos Aires: Paidós. ISBN 950-12-8901-X.
9. Roniger, L.; Briquet, J.-L; Sawicki, F; Auyero, J; Piattoni, S. (2004). „Political Clientelism, Democracy, and Market Economy”. *Comparative Politics*. 36 (3): 353–375.
10. Rubio, R. (2003). *No hay paraísos sino los perdidos: historia de una red clientelista en Bogotá*. Bogotá, D. C.: Universidad Nacional de Colombia.
11. Stokes, S. C. (August 2005). „Perverse Accountability: A Formal Model of Machine Politics with Evidence from Argentina”. *American Political Science Review*. 99 (3): 315–325.
12. Trotta, M. E. V. (2003). *Las metamorfosis del clientelismo político. Contribución para el análisis institucional*. Buenos Aires: Espacio
13. Vommaro G, Combes, H. (2016), *El clientelismo político: Desde 1950 hasta nuestros días*, Editorial Siglo XXI, Buenos Aires, Argentina,